

Т.А.Марченко,
Є.О.Марченко

ВЛАСНЕУКРАЇНСЬКІ ТА ЗАПОЗИЧЕНІ НАЗВИ ГОРОДНІХ КУЛЬТУР В СУЧАСНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Дослідження будь-якої термінологічної системи потребує пильної уваги та аналізу, бо саме так твориться наукова мова. Недостатньо розроблені системи призводять до безлічі помилок у роботі як теоретичного, так і практичного напрямків. Українська ботанічна терміносистема не є винятком, бо нею послуговуються багато науковців.

Питаннями розвитку терміносистеми назв, що функціонують у системі ботанічної термінологічної номенклатури, займалися багато вітчизняних учених різних періодів: І.Верхратський (Спись важнѣйшихъ выразѣвъ зъ руской ботанічної термінольогіѣ и номенклятуры (зъ оглядомъ на шкѣльну науку въ высшихъ клясахъ гимназіѣ) (зладивъ Иванъ Верхратскій у Львовѣ).- Львів. – 1892.- С. 48), Х.Полонський (Словник природничої термінології (проект). – Державне видавництво України. – К, 1928. – 262с.), П.Сабалдир (Практичний словник сільськогосподарської термінології, випуск 2, Харків: Держвидав, 1931. – С. 99), І.Сабадаш (Лінгвогеографічне вивчення назв рослин української мови), Я.Закревська (Українські назви картоплі (*Solanum tuberosum*)// Дослідження і матеріали з української мови. – К., 1964, Т. 6.- С. 28-29, 32-36), А.Шамота (Назви рослин в українській мові. – К.: Наук. дум., 1985. – 278с.), Г.Козачук (Творення назв стебел та листя городніх культур в українській мові // Мовознавство. – 1971. - № 6. – С. 59 – 63), Л.Москаленко (Подібність рослини до іншої рослини як джерело номінації// Українська мова. – 2002. - № 3 – с. 39-50), Л.Симоненко (Формування української біологічної термінології. – К.: Наук. дум., 1991. – 149с.) та ін. Проте опис системи городніх культур не було проведено з позиції глибокого етимологічного аналізу, не було проаналізовано запозичені лексичні одиниці.

Походження назв рослин, як наукових, так і народних, досить різне. Всі назви у синхронному плані поділяються на дві групи: мотивовані та немотивовані. Немотивовані назви не викликають у свідомості носіїв мови відповідних асоціативних зв'язків з назвами інших реалій. Сюди належать назви загальнослов'янського походження, які в процесі історичного розвитку мови втратили змістову прозорість. Мотивовані утворення за специфічними ознаками (фізичні якості та особливості використання рослини, особливості функціонування назви у суспільстві [8, с.22]) належать до різних семантичних груп.

Назви рослин в українській мові як за особливостями форми, так і з погляду семантики виникли внаслідок складних і тривалих історичних

процесів, у яких тісно переплелися екстралінгвістичні та суто лінгвістичні чинники. Цій групі лексем властива значна розмаїтість складу і генетична неоднорідність. Одні утворення належать до загальнослов'янського періоду, навіть до індоєвропейського (*лобода, капуста, салат*), інші з'явилися значно пізніше, в період формування східнослов'янських мов (*огірок, морква, горох*). Частина цих назв – застарілі лексеми, інші, навпаки, відносно пізні за своїм походженням. До найдавнішого шару ботанічної термінології належать архаїчні за своєю структурою слова, які можна етимологізувати на індоєвропейському мовному рівні, бо вони мають відповідники в інших індоєвропейських мовах.

Особливості вивчення семантики ботанічних назв зумовлені своєрідністю цієї тематичної групи лексики, яка полягає, по-перше, в тому, що її як об'єкт дослідження легко вичленувати, оскільки назви рослин (городніх культур) – це конкретні назви, що відповідають конкретним реаліям. По-друге, це досить чисельна група лексики, яка функціонує у просторі і часі зазнаючи змін, що спричиняє труднощі при її дослідженні. Найменування таких рослин, давно відомих і широкоживаних, як правило, належать до найдавніших шарів праслов'янської та індоєвропейської лексики (псл. **m^{br}*оку, псл. **česnъ*, псл. **gorxъ* та ін.).

До праслов'янського лексичного фонду належать і назви ряду поширених як дикоростучих, так і окультурених рослин (*лобода* (від латинського *albus* „білий, матовий, одягнений у біле, сивий, сірий, блідий”)).

Крім давно відомих культурних рослин і природних для певної місцевості дикоростучих, що мають в основному давні назви, успадковані з попередніх етапів розвитку мови, протягом певного історичного періоду в культуру з часом входять і нові, невідомі раніше на цій території види рослин (як *буряк, картопля, квасоля, томати, тютюн* та інші), чи поширюються нові сорти культурних рослин, і, як правило, приходять вони з своїми назвами, які на певному етапі сприймаються як чужі, але поступово засвоюються носіями цієї мови.

Назви рослин іншомовного походження, які давно ввійшли до системи української мови, також можуть виступати джерелом похідного словотвору в галузі ботанічної номенклатури, подібно до назв, успадкованих з праслов'янської доби.

Дослідження семантики назв рослин вимагає поєднання лінгвістичного і екстралінгвістичного підходів: знання історії назви у зв'язку з історією реалії, врахування даних етнографії, зважування моментів лінгвогеографічного плану – поширеності назви на певній території, закріпленості її за певною місцевістю, аналіз можливих явищ субстрату, супстрату, адстрату чи іншомовних впливів, запозичення назви як результату контактів населення з сусідніми народами.

Назви городніх культур, виникнення яких можна віднести до праслов'янської доби, становлять досить велику групу. Це переважно назви, які простежуються в багатьох слов'янських мовах або в цілих групах споріднених слов'янських мов. Напр.: *А там за селом, на широкому полі, ледве піднімалась зелена, як пух, кукурудза...* (Н.-Лев.); *Морква* — справжня комора вітамінів і насамперед провітаміну А — каротину [2, с.11]:

українська мова	<i>Погулявши коло бджіл і наївшиь <u>огіркових пуп'янків</u>, натрапив я на <u>моркву</u>. Більш за все чомусь любив я <u>моркву</u>. Вона росла в нас рівними кучерявими рядочками скрізь поміж <u>огірків</u>. Я оглянувся, чи не дивиться хто. Ніхто не дививсь. Навколо тільки дрімучий <u>тютюн та мак</u>, та <u>кукурудзяні тополі й соняшники</u> (Довж.).</i>
польська мова	<i>Pokręciwszy się koło pszczół i najadłszy <u>ogórkowych pączków</u>, natrafiłem na <u>marchew</u>. Rosła ona wszędzie między <u>ogórkami</u> równym kędzierzawym rzędkiem. Obejrzałem się, czy ktoś nie patrzy. Nie, nikt mnie nie widział. Wokół tylko drzemiący <u>tytón, mak</u>, wysoka jak topola <u>kukurydza i słoneczniki</u> (Довж.).</i>
словацька мова	<i>Poobšmietal som sa okolo včiel, najedol som sa <u>malých uhoriek</u> a nad'abil som na <u>mrkvu</u>. Nevieť prečo, ale som mal najradšej. V našej záhrade rástla v rovných kučeravých riadkoch všade pomedzi <u>uhorky</u>. Obzrel som sa, či sa niekto nedíva. Nikto sa nedíval. Dookola bol iba hystý <u>tabak, mak, topole kukurice a slnečnic</u> (Довж.).</i>

У південнослов'янських мовах зазначено такі лексичні одиниці, які за своїм складом наближені до народнорозмовних варіантів української мови, закріплені в діалектах [5, с. 316-362] [1, с. 322-739]:

українська мова	народнорозмовний варіант	болгарська мова	македонська	сербська, хорватська мови
<i>морква</i>	<i>ріпа жовта</i>	<i>морков</i>	<i>морков</i>	<i>м љква, шаргарена</i>
<i>кукурудза</i>	<i>кукургуз, кукурудз</i>	<i>кукуруз, царевица</i>	<i>кукуруз</i>	<i>кукуруз, кукурица, кокоруз</i>

термін української мови	термін македонської мови	народнорозмовний варіант української мови
<i>помідор/ баклажан</i>	<i>патлиџан</i>	<i>патлаџан, патлаџей</i>
<i>буряк</i>	<i>цвекло</i>	<i>свекла, свекловица, свікла, свьокла</i>
<i>кріп</i>	<i>копар</i>	<i>копер</i>
<i>спарџа</i>	<i>шпарглі</i>	<i>шпараг, шпараг ужиточний, шпарага, шпараги</i>
<i>часник</i>	<i>лук</i>	<i>лук-чеснок</i>
<i>шпинат</i>	<i>спанак</i>	<i>шпінак</i>

Проте деякі терміноодиниці південнослов'янських мов (зокрема, македонської мови) не можна віднести до споріднених назв української літературної мови: *компир* (картопля), *црвена зелка* (цвітна капуста), *трупка* (редиска), *грав* (квасоля), *краставица* (огірок), *магдонос* (петрушка), *лубеница* (кавун), *ким* (кмин), *кромид* (цибуля) [6, с.73-75].

Ботанічна номенклатура української мови становить систему найменувань, до складу якої входять власне українські назви, запозичені з наукової номенклатури або інших мов, та штучно створені (перекладні) назви.

Своєрідну групу становлять назви, які мають у багатьох мовах ідентичну семантичну структуру. Такі лексичні утворення виникли на основі відповідних властивостей рослин (лікувальних, отруйних, смакових – *кріп*, *щавель*, *гірчиця*) або їх зовнішніх ознак (колір, будова, форма квітки, листків та ін. – *кукурудза*, *лобода*, *картопля*, *біб*). Значна кількість досліджуваних назв виникла шляхом перенесення найменувань відомих предметів, явищ навколишньої дійсності, тобто в результаті метафоризації різних реалій.

Незначна кількість назв (народних та наукових) утворена від власних імен (*мангольд*, *петрушка*). Більшість із них мають прозору семантику, пов'язану з власним ім'ям, від якого вони походять. Мотивація назв, похідних від власних імен, різна. Ці назви можуть містити у собі натяк на людину, особу; в деяких випадках, очевидно, в основі мотивації лежить прийом персоніфікації природи, який виник на ґрунті давніх дохристиянських вірувань.

Латинські наукові назви (*майоран*, *фенхель*, *фізаліс*, *лобода* тощо) часто виступають основою для дослідження семантичної мотивації народних ботанічних назв української мови. Етимологічний аналіз назв городніх культур слов'янського походження також спирається на латинські та грецькі похідні, тобто зв'язок з латинською та грецькою мовами спостерігається не лише у запозичених назвах, але й у власних: *біб* - лат. *fabā*, гр. *φαχός*; *гірчиця* - гр. *πιχρός*; *лобода* - лат. *albus*, гр. *ἄλφός*; *ріпа* - лат. *gārum*; але більша частина власнеукраїнських термінів не пов'язується з латинською та грецькою мовами: *горох*, *кріп*, *кукурудза*, *морква*, *часник*, *щавель*, що не завадило здійснювати вплив на подальші процеси формування українських назв городніх культур: *диня*, *капуста*, *кмин*, *коріандр*, *майоран*, *огірок*, *перець*, *спаржа*, *фенхель*, *фізаліс*, *цикорій*. Наукова термінологія засвоюється ботанічною номенклатурою не лише української, а й багатьох інших мов, зазнаючи змін відповідно до особливостей фонетичних і граматичних системи тієї чи іншої мови: р. *мангольд*, бр. *мангальд*, ч., слц., вл. *mangold*, нл. *matgot*, схв. *манголд*, слн. *Mangold*.

Характерною особливістю досліджуваної лексико-семантичної групи є наявність багатьох полісемічних найменувань, синонімів, омонімів,

діалектних форм (*горох - бубен, горох городний, горох городяний, горох звичайний, горох круглий, горох сійний, орох*). Полісемія власнеукраїнських назв, так само, як і запозичених, пов'язана з широкою метафоризацією, що засвідчено численними прикладами з народної творчості: *Не їла душа часнику, не буде смердіти* [7, с.312]; *Часник гризуть на мене* [7, с.424]; *Як горох при дорозі, хто йде, той скубне* [7, с.128]; *Пізнає, куди стежка в горох* [7, с.302]; *У горох ускакнула* [7, с.391]; *Наче пороснув як горохом у стіну* (швидко забалакав) [7, с.543]; *Торох! Роди, Боже, горох!* (кажуть, кепкуючи, як хто не до ладу балакає)[7, с.565]; *Так пристає, як горох до стіни* [7, с.566]; *Говори, як об стіну горохом* [7, с.567]; *Дав ёму бобу залізного ззісти* [7, с.210]; *Чи буде решето бобу, чи не буде* [7, с. 451]; *Наївсь бобу та й кричить пробу* [7, с. 596]; *Як ріпу грезе* (так гладко говорить) [7, с. 566].

Назви рослин у більшості випадків етимологічно пов'язані з загальновідомими словами (*буряк – „батько поту“; біб – „овечий послід“; горох – „щось розтерте“; помідор – „золоте яблуко“; салата- „те, що засолене“* тощо).

Синонімічність у назвах рослин – це складне переплетіння народно-розмовних та літературно-нормативних назв. З'являється вона внаслідок випадкового вибору мотивуючої ознаки, тобто в основі мотивації назв однієї і тієї самої рослини лежать різні її властивості або ознаки. Діалектна різноманітність української мови також сприяє появі синонімічних найменувань. Цілком можливо, що перенесення рослин до інших родів та недосконале вивчення їх властивостей викликало появу як синонімії (*помідор-томат*), так і омонімії (*катран* (пряна культура) – *катран* (вид акули)) назв. Явище синонімії характерне і для українських питомих назв, але тут воно виявляється у терміносполученнях: *горох сійний – горох городній; кукурудза розлусна - кукурудза цукрова; щавель кінський – щавель заячий* (у значенні “дикий щавель”); *кріп – фенхель* (*фенхельний кріп*) тощо.

Етимологічний аналіз лексичних одиниць, які є питомими елементами, дав можливість виділити такі групи:

- праслов'янська мова: **Біб** – „овечий послід, маленька кулька” – р. бр. боб, др. бобъ, п. bob, ч. вл. нл. bob, слц. bôb, полаб. būb, болг. м. діал. боб „квасоля”; схв. бѡб, слн. bob, стсл. БоБъ; - псл. bobъ; - споріднене з прус. babo, лат. faba „тс.” і, мабуть, з алб. bathë „тс.”, гр. φαρός „сочевиця”; іє. * bhābh; сумнівним є зв'язок з двн. bōna „біб”, дангл. bean, нвн. Bohne „тс.”, що мають довгий голосний [3, I, с. 189].

Гірчиця – від гіркий, стсл. горькъ, гр. πύρος, п. gorzki, вл. horki, пов'язано з *goriti*, можливо, і нвн. garstig „бридкий, гидкий”, свн. garst „поганий на смак” [4, I, с. 445].

Горох – „*Pisum Sativum L.*”- р.горох, бр.гарох, др. горохъ, п.нл. groch, ч. hrach, слц. hrach, вл. hroch, полаб.gorx, болг. грах, м. грав „квасоля”, схв.

грàх „тс.”, слн. gràch; - псл. *gorxъ < *gorsъ – фонетично йому відповідає лит. gaĩšas „ягиця, Aegopodium podagraria L.” (пор. також лит. gaĩšva „тс.”), лтс. gãrsa, gãrsa, двн. gers, нвн. Giersch „тс.”, однак досі не з'ясована різниця в значеннях; пов'язують з дінд. gharśati „розтирає”, ghṛṣṭa „розтертий”, пояснюючи первісне значення як „щось розтерте” (пор. семантичну паралель лит. žirnis „горох”, псл. * z^{br}no, укр. зерно: дінд. jīṅṅā „роздрібнений, спорохнілий”) [3, I, с. 572-573].

Народна назва: *бубен, горох, горох городний, горох городяний, горох звичайний, горох круглий, горох сійний, орох.*

- білоруська мова: **Крiн** – „Anethum Graveolens L.” р. укроп, (кроп), бр. кроп (укроп), др. кропъ, п. [ггор], (з укр. або бр.); - очевидно, результат метатези попереднього * копръ, викликаной впливом лексеми *кропити* і похідних [3, III, с. 97-98].

Народна назва: *копер, копрій, крiн, крiн дикий, крiн звичайний, крiпець, кроп, кропець, марарь, окрiн, окроп, окропець, опара, укрiн, укроп.*

- старослов'янська мова: **Кукурудза** – „Zea L.”- р. бр. кукуруза, п. kukurydza, [kukurydza], ч. kukuřice, [kukuryca, kukuřyca], слц. kukurica, вл. нл. kukurica, болг. кукуруз, схв. кукуруз, (кукурица, кокоруз), ст. кукуруза, слн. koguza, [kukuruza, kukurica, kokorica]; - не зовсім ясне, можливо, слово слов'янського походження, пов'язане з коренем * kokog-, * kukur- „щось розчепірене”, і болг. кукурjak “чемериця”; не виключено, що слово є зворотнім запозиченням з румунської мови, в якій cuscuz “кукурудза”, споріднене з слн. kukurjav „кучерявий”, яке виникло на основі українського [кокорудка] „шишка”, [кокоруддя] „шишки” [3, III, с. 131]; *мелай (мелайчик)* – мала кукурудза; *чир* – рідка кукурудзяна каша.

Народна назва: *Божжа пшеничка, калачики, кендериця, кики, киндириця, китка, кияхи, кійки, кіюшки, кіяхи, кіяшки українські, кукургуз, кукуридза, кукуриця, кукурудз, кукурудза, кукурудза звичайна, кукуруза, мелай, памавки, папуша, папушої, папушою, пшеничка, пшиничка, пшінка, тендериця, тендериця, тетериця, шулька.*

Лобода – „Chenopodium L.”- р. лебеда, бр. лебядя, п. lebioda, ч. lebeda, слц. loboda „лутига”, псл. * elboda, звідки lebeda і loboda; - споріднена з лат. albus „білий, блідий, світлий”, гр. ἄλφός „білий висип на тілі”, укр. лебідь; іє. * albho – „білий”; - назва рослини зумовлена зовнішнім виглядом листа, ніби притрушеного білим пилком (особливо у лободи білої); семантичну паралель становить лит. balanda „лобода”, пов'язане з лит. balti „біліти”, baltas „білий”; відзначався збіг з тур. labada „щавель, Rumex alpinus” [3, III, с. 276]. Народна назва: *лобода біла, волок, лебеда дика, лебеда собача, лобода біла, лобода дика, лобода прісна, лобода свиняча, лобода собача, лубуда, мар собача, мучине, нати́на, натъ.*

Морква – „Daucus Sativus (Hoffm) Roehl.” р. морковь, (морква), бр. морква, п. marchew, ч. mrkev, [mrkva], слц. mrkva, вл. morchej, нл. marchej, [marchwej], болг., м. морков (з укр.) схв. мр"ква, слн. mŕkev, стсл. мрѣкъы;

- псл. *m^{br}оку, род.в.* m^{br}окуве „морква”; - споріднене з лит. burkūnas і далі, можливо, з двн. mor(a)ha „тс.”; іє.* m^rоk-/в^rоk-; припущення про запозичення з герм. мов, крім форм з х, не доведено; рум. morcov „морква”, молд. морков „тс.”, запозичено з української мови [3, III, с. 514-515]. Народна назва: *морквяниця, мортва, ріпа жовта*.

Ріпа – „*Brassica Rapa L.*”сер.лит. góre „ріпа”, двн. ruoba „ріпа” поряд з gāba, лат. gārum (п. gзера, слвц. гера, сrbхв. ре па) [4, III, с. 471]. Народна назва: *білоріпа, горчиця лубенська, гризачка, ріпа, свиріпа, сиріжка, турнепс, турніпс*.

- давньоруська мова: **Щавель** – „*Rutex L.*”двр. щавьнь „кислий”, болг. щава „дубильний засіб”, слов. ščáv, слвц. šťava „сік”, прасл. ščáv пов’язують з словом „щи” [4, IV, с. 495]. Народна назва: *голод, горошок горобиний, гречка дика, злодій, квасець, квасниця, квасок, кислиця, макриши, шівник, шшєв, щава, щава заяча, щавель, щавель гороб’ячий, щавель кислий, щавель наський, щавій, щавій путятник, щавлик, щавник, щівник*.

Часник – „*Allium Sativum L.*”давньорус. чеснькъ, болг. чesън, чесно в лук, ч. česnek, слвц. česnak, п. czosnek//Прасл. * česnъ, давня основа на –и зближується з česati, сrxв. чesати „причісувати, зривати, розщеплювати”. Таким чином, часник отримав назву у зв’язку з тим, що його головка розщеплюється на так звані зубчики; пор. двн. chlobolouch „часник”, свн. Klieben „розколювати”[4, IV, с. 485]. Народна назва: *лук-чеснок, лучейка, москалик, устрой, часник, часник городній, чеснак, чесник, чеснік, чеснок*.

Отже, серед значної кількості широковідомих назв городніх культур лише десять термінів мають слов’янське походження (*біб, гірчиця, капуста, горох, кріп, кукурудза, морква, часник, ріпа, щавель*), що дає підстави говорити про перевагу саме цих городніх культур на території живання зазначених лексем.

Найближчою групою термінів, близьких до термінів слов’янського походження є інші назви, що проникли до української мови шляхом посередництва польської та російської мов:

Буряк – „*Beta Vulgaris L.*”ст. боряк (XVIII ст.) – р.бр. бурáк, п. burak, [borak, borag], ч. burák, ст. borák, borag, слц. borák, burák; - запозичене через польську мову з середньолатинської або італійської; слат. borāgo (borrāgo), італ. borragine „бурачник, *Borrago officinalis*”, походить від ар. abū’araq „тс.” (букв. „батько поту”) [3, I, с. 305-306].

Бурачник – „огірочник лікарський, *Borago officinalis L.*”- р. (борага, борач, борачник), п.ст.borag, borak, boracz, ч.ст. borak, borag, схв. борāч, борāжина, слн. boraga, [buraza] „тс.”;- через польське посередництво запозичено з лат. мови; слат. borago „тс.” походить від ар. abū’araq „тс.” (букв. „батько поту”, в середньовіччя огірочник застосовували як потогінний засіб) [3, I, с.298]. Народна назва: *огірочник лікарський, бурачки, бурачник, бурячник, гірочник, гірочник лікарський, огіречник*,

огірочна трава, огірочник, огірочник звичайний, огірошна трава, огірошник, огуречна трава, огуречник, огурочник, угіречник.

Картопля – р. картофель, бр. (картопля, картошка), н. kartofel, kartofla, слц.[kartofel], болг. картоф, схв. кртōла; - через російську і польську мови запозичено з німецької, нвн. kartoffel, ст. Tartuffel „картопля” походить від іт. tartufo „трюфель”, tartufolo, „тс.” (від нар.-лат. * terrae tufer „земляна бульба”, лат. terrae tūber „тс.”, яке було перенесене на ввезену у XVI ст. з Америки картоплю через подібність бульб) [3, II, с. 396-397].

Квасоля – „Phaseolus L.”, р. фасоль бр. фасоля, н. fasola, [fazola, fasol, fazol, fizola], ч. fazol, fazole, fazule, слц.fazul’a, вл. fasola, болг. фасул, схв. пасўль, [baʒŭlj, fasulj, fasol (j)]; - через польське посередництво запозичено з середньонімецької мови; свн. fasōl походить від лат. phaseolus „квасоля”, яке зводиться до грец. φάδιλος „тс.”; очевидно, середземноморського походження [3, II, с. 416]. Народна назва: *баба, бабоха, балабан, балазала, бацан, бецай, бомба, бувалючка, бугаї, бумбаня, вельбіг, волоцюга, карганка, квасоля, квасуля, кобилиця, кобилюха, кукурудзянка, татарка, турецький біб, фасоля, фасоля звичайна, фасоль, фасуля, фізола, фізоля, хвасоля, ясько.*

Пастернак – „Pastinaca L.” – р. пастернак, бр. пастарнак; - запозичено з польської мови (Pritzel G. und Jessen C. Die deutschen Volksnamen der Pflanzen, Leipzig, 1886 (т. I, с.37)); п. pasternak „тс.”, як і ч.pastinák, pastrnák, paštrnák, слц. pastrnak, paštrnak, вл. pastyrnak, нл. pasternak, pašternak, болг. пащърнак, м. паштрнак, схв. пастрнāк, пастрн̄āk, слн. pastinak, pastinaka, зводиться до н.[Pasternak], що є варіантом н. Pástinak(e) „тс.”, яке походить від лат. pastināka „тс.”, спорідненого з pastinum „мотика для копання ґрунту”, яке загальноприйнятої етимології не має [4, III, с. 213-214].

Пастернак посівний – „Pastinaca sativa L.” До ввезення картоплі пастернак вирощувався набагато більше. Народна назва: *грицик, гричак, лопуцька, пастернак, пастирнак, пастирнак городній, постернак, постирнак, пустернак, пустернак городній, пусторнак.*

Цибуля – „Allium Cepa L.” запозичення через пол. мову subula – те саме через свн. Zibolle, zwibolle „луковиця”, від лат. cēpulla, cēpa „тс.” (Цибуля – „довга нога”, *циба* (укр.) „довга нога”, „цибатий, довгоногий”) [4, IV, с. 305]. Народна назва: *луковиця, мандибуренька, спірниця, цебуля, цибуля, цибуля кухонна, цибуля луската, цибуля огорчаста, цібуля, цибульник, шапа.*

Усі назви у синхронному плані поділяються на дві групи: мотивовані та умовно немотивовані. До мотивованих назв належать ті з них, чії найменування викликають у носія мови певні смакові, тактильні, зорові асоціації: *гірчиця* (за смаковими властивостями), *кукурудза* (за формою плоду), *щавель* (за смаковими властивостями), *біб* (за формою), *лобода* (за кольором), *горох, кріп, часник* (за властивостями речовини), *ріпа* (за назвою частини цілого). До умовно немотивованих можна віднести лише

термін *морква*, який не пояснюється носіями однієї мови (української), а, можливо, є зрозумілими для носіїв інших мов. У такому випадку важливим є використання аналізу похідних елементів цього терміна, а також проведення порівняльного етимологічного аналізу з іншими мовами.

Похідні елементи: *морква*, *моркви́на*, *морквяний*, *морквяник* (- у) (*страва*), *морківник*, - у (*рослина*), *морковка*, *морквасити*.

українська мова	російська мова	польська мова	білоруська мова	німецька мова	англійська мова	французька мова
<i>морква</i>	<i>морковь</i>	<i>marchew</i>	<i>морква</i>	<i>Mohrrübe</i>	<i>a carrot</i>	<i>la carrote</i>

Найбільш показовими для аналізованої одиниці є англійська, німецька мови, у складі термінів яких друга частина означає *корінь*, *коренеплід*: *rube* (нім.), *rot (root)*(англ.), а перша частина вказує на колір овоча *Mohr* (мавр, червоношкірий), а в англійській мові частина *car* може означати слово *colour колір*, *кольоровий*. Частини *rube* (нім.), *rot (root)*(англ.) дуже близькі до латинського *rapum*(*корінь*, *коренеплід*), що відповідає українській назві городньої культури *ріпа*. Якщо проаналізувати народні назви терміна *морква*, то серед інших назв є назва *жовта ріпа*, що семантично подібна до проаналізованих одиниць. Таким чином, є підстави стверджувати, що у терміна *морква* є семантичні зв'язки з німецьким та англійським термінами (*Mohr* – *мор-*; *carrot* - *ква*).

Джерелом назв городніх культур також виступають назви інших городніх культур або назви тварин, які були відомі раніше, і є першоджерелом для утворення назв за однією або декількома ознаками подібності. «При цьому похідні назви можуть являти собою прості слова, утворені лексико-семантичним способом або способом афіксації (чи поєднання того й другого способу), можуть бути складними утвореннями, одним з компонентів (чи компонентами) якого є іменникова основа, і, нарешті це – лексикалізовані номінативні словосполучення» [8, с. 23]: *цибуля-порей*, *цикорний салат*, *лук-чеснок*, *огірочник*, *баклажан красний* (помідор), *буряк* (бурачник, мангольд) і діалектні: *хріновиця* (кмин), *ріпа жовта* (морква), *ужовник* (скорцонер), *заячі глазки*, *коз'я борода*, *холодок вовчачий* (спаржа), *горошок горобиний* (щавель).

Отже, процеси запозичення та творення нових термінів-назв городніх культур йдуть постійно, до аналізованої групи постійно потрапляють нові лексичні одиниці (*авокадо*, *манго*, *батат*, *ямс*, *рукола (руггета)*, *маніок* тощо), які функціонують у мові, проте не достатньо досліджені, що може призвести до помилок при вживанні на різних рівнях української мови.

Список використаної літератури

1. Болгарсько-український словник (за ред. І.А. Стоянова, О.Р. Чмиря). – К.: Наук. дум., 1988. – 780с.
2. Болотських О.С., Костанецький П.П. Схеми розміщення дині в степу // Вісник аграрної науки. – 2003. - №5. – С.15-17.

3. Етимологічний словник української мови. – У 4-х тт. – К.: Наук.дум., 1982 – 2003.
4. Этимологический словарь русского языка (под ред. М.М. Фасмера). – В 4-х тт. – М.: Русский язык, 1975.
5. Русско-сербскохорватский словарь. Руско-српскохрватски речник (под ред. Боголюбa Стапковича) – М.: Русский язык, Нови-Сад Матица Српска, 1988. – 985с.
6. Українсько-македонський розмовник. Македонсько-український розмовник. – К.: Довіра, 2005. – 288с.
7. Українські приказки, прислів'я і таке інше (укл. М.Номис). – К.: Либідь, 1993. – 765с.
8. Шамота А.М. Назви рослин в українській мові. – К.: Наук. дум., 1985. – 278с.

Анотація

Статтю присвячено аналізу термінологічної лексики української мови на позначення назв городніх культур. Увагу приділено питанню походження та розвитку цієї термінологічної групи в синхронічному та діахронічному аспектах. Характеризується як лексика слов'янського походження, так і запозичені лексичні одиниці. За допомогою етимологічного аналізу показано вплив іноземних мов на формування ботанічної номенклатури сучасної української терміносистеми.

Ключові слова: *терміносистема, запозичення, овочеві культури, мотивація, південнослов'янські мови, індоєвропейська мова, етимологічний аналіз, синонімія.*

Summary

The problem of Ukrainian terminology is an up-to-date discussion of different scientific societies in different parts of Ukraine. Nowadays many linguists are engaged in the process of creation of pure Ukrainian terminology. Because of Russian language intervention a lot of lexical units are being newly analyzed.

The article is devoted to the analysis of Ukrainian language terminological vocabulary of vegetable names. Great attention had been given to question of the origin and development of that terminological group in synchronic and diachronic aspects. The lexical unit of Slavonic origin had been characterized as well as the loaned lexical units. Using an etymological analysis the influence of foreign languages on botanical terminology of modern Ukrainian language had been shown. A lot of different examples had been also widely represented to describe the theoretical point of view. Synonymy had been found out as the main feature of the researched terminology. Therefore the folklore names had been taken to observe all possible meanings of the lexical units. Some samples from the fiction literature had been used to demonstrate multi-aspect of the terms. The investigated terms had served many different language styles (scientific, fiction, informal, etc.) This article showed the further ways how to loan and describe future terms, applying various methods and tools.

Key words: terminological system, loaning, vegetables, motivation, South-Slavonic languages, Indo-European language, etymological analysis, synonymy.